

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

ЛЕМКІВСЬКА ОБРЯДОВА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «бакалавр»
студентки IV курсу
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова і
література», ОПП «Українська мова і
література та західноєвропейська мова»
Яни ЧОРНОМОРЕЦЬ

Науковий керівник:
к.філол.н., доцент кафедри української
мови та прикладної лінгвістики та
прикладної лінгвістики
Оксана СУХОВІЙ

«Допущено до захисту»
Протокол № 11 засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики
ННІФ від 01.06.2023
Завідувач кафедри _____ **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛЕМКІВСЬКОГО ГОВОРУ І ФОЛЬКЛОРУ	6
1.1. Історія досліджень лемківського говору і фольклору	6
1.2. Жанрова різноманітність лемківських народних пісень	15
1.3. Принципи класифікації лексики	20
Висновки до Розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ЛЕМКІВСЬКА ОБРЯДОВА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА	25
2.1. Семантичні групи діалектизмів.....	25
2.2. Етимологічний аналіз діалектизмів	34
Висновки до Розділу 2	37
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Усна народна поетична творчість є цінним джерелом для вивчення не тільки історії та етнографії, а й діалектного мовлення, адже в ній досить широко відображена жива народна мова з її лексичним та фразеологічним багатством.

До появи писемності фольклор був єдиною формою передачі знань, традицій і моральних цінностей. Український фольклор – це складне й синтетичне явище, в процесі творення якого брали участь численні покоління.

Під час передавання твору від оповідача до слухача він міг наповнюватися різними діалектизмами, жаргонізмами, okazіоналізмами, професіоналізмами й іншими видами лексики, характерної для певної історичної доби, соціального середовища або географічного місця побутування. Пісенний репертуар лемківського села складається з обрядових, побутових, релігійно-моральних, історичних й інших жанрів народних пісень (співанок), у яких використовується обрядова діалектна лексика.

Тому **темою дослідження** обрано лемківську обрядову діалектну лексику.

Обрядові пісні є важливим елементом народної культури, який передається з покоління в покоління. Вони виконуються відповідно до визначених традиційних форм і мають свою специфіку в поетиці, семантиці й змісті. Родинні обрядові пісні, які виконуються під час весілля чи хрестин, і календарні пісні, такі як колядки, щедрівки, веснянки, русальні пісні, купальські та жнивні використовуються для дослідження культурної спадщини, вірувань і традицій українського народу в різні часові періоди року й особливостей життя людини від народження до самої смерті.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю праць із виокремлення в лемківській усній народній творчості обрядової діалектної лексики в межах лексико-семантичного поля «дитина» із класифікацією за семантичними групами.

Мета – з’ясувати специфіку обрядової діалектної лексики в лемківському говорі; визначити її належність до основних семантичних груп, об’єднаних спільними семами.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукову літературу, присвячену вивченню лемківського говору й фольклору;

2. Виписати відповідні лексичні одиниці із збірників народних пісень Лемківщини;

3. Визначити належність знайдених лексичних одиниць до основних семантичних груп за інтегральними семами.

4. З’ясувати етимологію знайденої обрядової діалектної лексики.

Об’єкт – обрядова діалектна лексика лемківських говірок.

Предмет – діалектизми, об’єднані спільним значенням «дитина» в лемківському фольклорі.

Джерельна база: словники лемківського говору Н. Вархол [4], С. Панцьо [24], П. Пиртея [28], Є. Турчин [33]; збірники пісень О. Гижі [10], Ф. Колесси [16], Р. Періга [27], М. Соболевського [32].

Методи дослідження: для відбору лексичного матеріалу був використаний метод дефініційного аналізу. Для класифікації семантичних груп і з’ясування специфіки лексико-семантичного поля «дитина» застосовані описовий і метод компонентного аналізу. Щоб простежити походження знайденої обрядової діалектної лексики, був використаний метод етимологічного аналізу.

Структура: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури, який нараховує 35 позицій. Загальний обсяг роботи – 45 ст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛЕМКІВСЬКОГО ГОВОРУ І ФОЛЬКЛОРУ

1.1. Історія досліджень лемківського говору і фольклору

Лемки – це етнографічна група українського народу, що мешкає або походить із невеликої території на мальовничих схилах Карпат з обох боків Низького Бескиду, від річки Сян та її притоки річки Ослави. Саме віддаленість від великих міст та урбанізації забезпечила збереження архаїчних обрядових форм у багатогранному народному мистецтві, зокрема у відомих співанках.

Лемківський говір належить до південно-західного наріччя української мови і має свої характерні риси, зокрема в лексиці та фонетиці. Наприклад, ствердіння м'яких приголосних у кінці слів; у функції прийменника та префікса «в» переходить у «г», «х» тощо.

Він є одним із найархаїчніших у діалектній системі української мови й різнопланово репрезентований у наукових студіях І. Верхратського, І. Зілинського, Й. Шемлея, які присвячені додепортаційному періоду, та в розвідках українських і польських дослідників, серед яких вагомими є праці Д. Бандрівського, С. Панцьо, Г. Ступінської, Н. Лісняка, А. Хуснутдінова, Я. Рігера, М. Лесіва, У. Левицької, М. Онишкевич-Ковальської, які досліджували населені пункти історичної Лемківщини [6, с.1].

Фундаментальне дослідження звукового складу лемківського говору було започатковано ще в кінці ХІХ – на початку ХХ с. і триває до сьогодні. Ця мовна територія завжди привертала увагу багатьох дослідників, оскільки лемківські говірки містять ряд архаїчних мовних особливостей. З іншого боку, вони також піддавалися впливам сусідніх польської та словацької мов і говірок більше, ніж будь-який інший український діалект. Науковців також цікавили мовні елементи, зокрема лексичні, які могли походити від впливу волоської колонізації. Загалом, ці й інші міркування спричиняли живий інтерес до цієї

мовної території з боку українських і польських діалектологів та дослідників народної культури. Проте, комплексного аналізу говірок післядепортаційного періоду на сьогодні не існує.

Уперше етнонім «лемки» з'явився в науковій літературі в першій половині XIX с. в граматиці української мови О. Левицького. Дослідник Р. Райнфусс вважав, що назва «лемко» походить від жартівливого прізвиська народного походження і виникла на пограниччі бойківських і лемківських говірок. Крім того, «лем» у значенні лише, тільки є досить поширеним у цій говірці [18, с. 9-10]. Ця назва зафіксована у Словнику української мови: *лемки, лемко, лемка* у значенні етнографічна група українців, які здавна живуть в Карпатах на обох схилах Східних Бескидів СУМ (4, с.476).

Історичний ареал Північної Лемківщини до 1945 р. частково охоплював територію Польщі й України, а в середині XX с. зазнав значних територіальних змін. У повоєнні роки носіїв говору примусово переселяли з їхніх етнічних територій по українських і польських теренах, що сприяло асиміляції мовних і культурних традицій. Унаслідок цих депортацій Галицька або Північна Лемківщина перестала існувати як територіальне поняття, а лемки були розсіяні на території двох держав – СРСР та Польщі. На сьогодні в Україні найбільше лемків проживає в основному в західних областях України: Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській [6, с. 1].

У перших спробах дослідити лемківський говір його не виокремлювали з карпатської групи південно-західного наріччя. Окреме вивчення лемківського говору розпочались лише в другій половині XIX ст. Першими дослідниками були І. Верхратський, З. Штібер, І. Панькевич [29, с.74]. Лемківські говірки, як складник українських карпатських діалектів, почав досліджувати І.Верхратський – він зібрав багатий матеріал, дослідив фонетичну, морфологічну і частково синтаксичну частину. Він визначив, що, крім галицького й київського, можна виділити також і карпатське наріччя, яке відзначається рядом специфічних рис. Ці мовні особливості стосуються також і лемківських говірок,

але тоді вони ще не називалися й не виділялися. У такий же спосіб О. Потебня схарактеризував карпаторуський або гірський діалект. Тоді ж лемківські говірки також досліджував О.Огоновський, а лемківсько-польське мовне пограниччя опрацьовував О. Хомінський [18, с. 24-25].

У наступний період досліджень, який припав на міжвоєнний час, вагомий внесок зробили Р.Райнфусс та З.Штібер. Праці польського професора З.Штібера становлять незаперечну та основну наукову вартість для глибокого пізнання лемківських говірок. Вони присвячені опису лемківської мовної території, точних мовних границь діалекту, висвітленню конкретних проявів польських та словацьких впливів на його формування. Також свій внесок зробили такі дослідники: І. Зілінський, Й. Шемлей, В. Курашкевич, С. Бонко, Я. Рігер [18, с. 25-33].

Після другої світової війни було дуже мало наукових матеріалів про сучасні лемківські говірки. В той час свою дослідницьку роботу проводили: Д. Бандрівський, І. Панькевич, І. Керницький, П. Лизанець. Основними джерелами для вивчення фонологічно-фонетичних динамічних процесів у північнолемківських переселенських говірках є дослідження, що стосуються післядепортаційного періоду. Їх можна поділити на:

1) українську групу, де фіксується мовлення лемків, переселених на західноукраїнські землі (Д. Бандрівський, С. Панцьо, Г. Ступінська, Н. Лісняк, А. Хуснутдінов) і східноукраїнські терени (К. Глуховцева);

2) польські (говірки населених пунктів Лемківщини з польського боку (Я. Рігер, М. Лесів)).

У статті 1958 року І. Панькевич дійшов висновку, що «лемківські говори по обох сторонах Карпат зберегли не тільки східнослов'янський, але й український характер як своїми архаїчними, так і найновішими рисами» [18, с.36-37]. Історію лемківського діалекту намагався встановити також видатний професор Юрій Шевельов, доводячи, що цей діалект існував як окрема група говірок у XVII ст., спираючись на докладний аналіз мовних фактів.

Деяким лексичним і словотвірним проблемам на межі різних говірок були присвячені такі дослідження: про лемківсько-бойківське мовне пограниччя (Я. Рігер, Д. Меженевська і Т. Плюсков); про надсянсько-лемківське – (М. Пшепюрська-Овчаренко) [18, с. 41].

Сучасні монографічні дослідження лемківських говорів були зроблені Г. Ступінською, С. Панцьо, Є. Турчин. Зокрема, дослідників цікавлять специфічні мовні риси та їх контакти з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами, які залишили певний слід передусім у діалектній лексиці.

Проте через історичні передумови на початку ХХІ ст. дослідники мають змогу аналізувати тільки ідіолектний зріз говірок, тобто сукупність діалектних особливостей, що характеризують мовлення окремих респондентів. Враховуючи щорічне зменшення кількості типових носіїв-вихідців з історичної Лемківщини, «представники четвертого покоління майже не мають змоги чути живе мовлення» [6, с. 16]. Відповідно, сучасні дослідники опрацьовують мову старшого покоління, для якого властивий традиційний спосіб життя, більш консервативне мислення і нижчий рівень освіти, завдяки чому старші люди найкраще зберегли архаїчні діалектні риси.

Діалектна лексика лемків сформувалася в XIV-XVI ст. на перетині мовно-культурних впливів України, Польщі і Словаччини. Найповніше вона репрезентована в словниках Н. Вархол, А. Івченка, «Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини», П. Пиртея «Короткий словник лемківських говірок», С. Панцьо «Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика) », Є. Турчин «Словник села Тилич на Лемківщині», Н. Лісняк «Словник прикметникового лексикону лемківських говірок», Г. Ступінської «Фразеологічний словник лемківських говірок», О. Гойсака «Словник лемківської говірки села Висова» та І. Дуди «Лемківський словник».

Вивчення лексико-семантичних груп у говорах, зокрема в лемківському, допомагає досягнути шляхи формування літературної мови і дає розуміння історичних явищ української мови.

Лексику на позначення оцінних назви осіб у лемківських говірках досліджували Л. Лисиченко, Д. Шмельов, В. Звєгінцев, О. Ахманова, М. Кожина, Г. Солганік, Т. Вільчинська та ін. Так, С. Панцьо, характеризує оцінні назв осіб, виражені іменниками, на словотвірному рівні, виявляє найактивніші словотвірні типи із суфіксами –ец-, -ник-, -ак-: *жычлывец* 'доброзичливець', *завзятец* 'впертюх', *гримасник* 'вереда, комиза', *нещасник* 'невдаха', *замерзляк* 'мерзляк', *сьліпак* (знев) 'людина, що недобачає' [25, с. 82-83].

Сьогодні зросло зацікавлення науковців до вивчення побутової лексики, яка складається з великої кількості лексико-семантичних груп. Тематичні групи в складі побутової лексики говорів української мови були предметом досліджень Ф. Бабія (говірки середнього басейну Горині), Л. Пономар (Західне Полісся), М. Никончука (Правобережне Полісся), Г. Гримашевич (Середнє Полісся), Д. Неділька (Чернігівщина), Т. Піцури (карпатські говори), З. Бичка (наддністрянський говір) тощо. О. Новіцька аналізує лексико-семантичні особливості назв взуття та його елементів на прикладі говірок Підгаєччини, установлюючи лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами. Зокрема в лемківських говірках фіксуються такі лексеми: *капец* 'тапочок; черевик, викладений повстю; кінець, капут', *ходаки* 'старе взуття, личаки', *кізакы* 'юхтові робочі чоботи' [23, с. 24-26].

Тому однією з актуальних тем сучасної гуманітарної науки є дослідження культури цієї етнічної групи, яка зазнала складних випробувань, пов'язаних з примусовим виселенням. Ці трагічні події не тільки розпорошили лемківську спільноту, але й загрожували знищенню їхніх традицій. Вигнані з рідних земель, вони фактично опинилися у неприродному етнокультурному середовищі, де було дуже складно зберігати мову та пісню. Це призвело до того, що духовна спадщина лемків і сьогодні має багато «білих плям», які потребують вивчення.

Народна пісенність Лемківщини є невід'ємною та унікальною складником народної творчості України. Записування лемківських пісень має довгу історію і свідчить про постійний інтерес учених до цього аспекту української культури.

Пісенні традиції лемківського народу є значним внеском як української культурної спадщини (зокрема у тематично-змістовому, жанровому та художньо-стильовому планах), так і в європейську та світову культурну спадщину.

Проте, після Другої світової війни, лемківський фольклор перебував під загрозою зникнення. У 1945 році, внаслідок врегулюванням кордонів між СРСР та Польщею, майже 500 тисяч лемків були переміщені з Жешувського, Люблінського та Краківського воєводств до українських областей, зокрема Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Миколаївської та інших. У 1947 році, під примусом польської влади, близько 300 тисяч лемків були переміщені у західні та північні воєводства [26, с.89].

Записи лемківського фольклору були розпочаті у 30-х роках XIX століття. Польський етнограф, поет і видавець К.-Й. Туровський здійснив записи розбійницьких (збойницьких) пісень лемків на Сяніччині, які були опубліковані у додатку до збірки «Pieśni ludu polskiego i ruskiego». Цікавість до лемківської пісні також проявив польський етнограф Вацлав Залеський. У 1833 році був виданий збірник пісенних текстів під назвою «Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego», редакцію якого проводив К. Ліпінський, в якому було представлено близько 1500 пісень, включаючи лемківські пісні з Надсяння. Український етнограф і мовознавець Й. Лозинський у 1835 році опублікував працю «Руское весіле», яка містила вірці весільного фольклору, записані у Надсянні, зокрема в селах Радохинці і Крамна. У 1839 та 1840 роках польський фольклорист, історик та етнограф Ж. Паулі видав двотомний збірник «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi», в якому було вміщено лемківський обрядовий фольклор, зокрема колядки та весільні пісні. Також варто зазначити внесок священника І. Бірецького, який збирав народні пісні на теренах Сяніччини та інших сільських районах. О. Торонський і Я. Головацький також здійснювали записи лемківських пісень [2, с.35-36].

У праці «Весільні звичаї у лемків» (1871) священник В. Хиляк умістив 40 текстів весільних пісень. Розділ «Весілля» містить три елементи: Весіле, Чепчини, Придани. Я. Бодак вважає, що ці пісні були записані у с.Бортне та сусідніх поселеннях Горлицького повіту, де В. Хиляк працював понад 20 років. Фундаментальна збірка «Народні песни Галицької і Угорської Руси» Я. Головацького була опублікована у 1878 році. В ній особливе місце займає лемківський фольклор, зокрема з Пряшівщини, Закарпаття, зібраний О. Торонським та І. Бірецьким.

О. Кольберг, польський фольклорист і етнограф, у 1883-1885 роках зібрав понад тисячу лемківських пісень, з яких половина має записані мелодії. Тритомник «Sanockie - Krosnienskie» був опублікований після смерті Кольберга і відомий своєю аутентичністю. В. Гнатюк також досліджував фольклор лемків і зібрав шеститомник «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (1898-1912). О. Роздольський записав близько 20 пісень на Лемківщині у 1900-1901 роках. У трактаті «Про говір галицьких лемків» (1902) І. Верхратський також включив пісенні взірці [2, с.36].

Дослідницька музично-етнографічна діяльність О. Роздольського мала велике значення для Галичини. Разом з С. Людкевичем та Ф. Колесою він став одним з засновників галицької наукової музичної фольклористики. Розв'язавши проблему репрезентативного збірника народних мелодій Галичини, вони створили перше наукове видання такого типу в Україні. Ця спадщина разом із доробком Ф. Колесси стала важливим джерельним фондом музичного фольклору Галичини першої половини ХХ століття. О. Роздольський також співпрацював з іншими галицькими транскрипторами і вперше в Україні впровадив етномузикологію як окрему дисципліну з власною теорією та методикою. Він також здійснив методичні відкриття, які вплинули на збирацьку діяльність його сучасників і наступників. Його революційний підхід до звукового документування музичного фольклору фонографом започаткував нову еру в європейській музичній фольклористиці, випередивши відомих

вчених. О. Роздольському належить заслужене місце серед найвидатніших дослідників народної музики першої половини ХХ століття [12, с.120-122].

Підвалини до вивчення усної народної поетичної творчості лемків заклав видатний український учений Ф. Колесса. Для документування народних мелодій з Лемківщини дослідник здійснив три поїздки в села Сяноцького, Горлицького, Грибівського та Новосанецького повітів. Саме Ф. Колесса першим ґрунтовно дослідив і представив пісенне багатство лемків в етнографічних збірниках «Народні пісні з Галицької Лемківщини» (1929), «Народні пісні з південного Підкарпаття» (1923), «Народні пісні з Підкарпатської Русі» (1938). У них зафіксовані інструментальні мелодії та тексти пісень з Гуцульщини. Дослідник зазначає, що лемківський музичний діалект точно співвідноситься із межами поширення лемківського говору, хоч і нерозривно пов'язаний з іншими українськими музичними діалектами, відступаючи від них тільки в своїй надбудові – піснях пізнішого часу, що несуть на собі ознаки впливу західних та південних сусідів [16, с.447].

У 1936 році Д. Качора, шкільний вчитель з села Бодаки Горлицького повіту, видав два випуски «Лемківського співанника». У другому випуску були вміщені весільні пісні, записані в селах Бодаки, Боднарка, Бортне, Вапенне, Пригонина, Пстружне та ін. Збірка містить зразки лемківського весільного обряду, що представляють родинне життя зі збереженням найдавніших пісенних артефактів. У 1958 році Ю. Костюк підготував до друку збірку «Українські народні пісні Пряшівського краю» – результат наукової етнографічно-фольклористичної експедиції в українські села Східної Словаччини [2, с.37].

Наступником Ф. Колесси став лемко за походженням Орест Гижа. Він створив збірку «Українські народні пісні з Лемківщини» (Київ, 1972), присвячену пам'яті академіка Ф. Колесси, під загальною редакцією С. Грици. Вона містить 312 мелодії з текстами, записаних від 32 носіїв у 12 селах Лемківщини, зокрема з Висови – рідного села самого збирача. Записи були зроблені зі збереженням діалектних особливостей та мелодійних нюансів.

У 2005 році було опубліковано «Антологію лемківської пісні», яка містила понад 900 зразків лемківського пісенного фольклору різних жанрів. У вступному слові академік М. Колесса вказав, що особлива цінність збірки полягає в тому, що її редактор, народна артистка України з Лемківщини М. Байко, протягом п'ятдесяти років пропагує лемківську пісню на сцені.

Збірку «Лемківські пісні у записах Ярослава Полянського» (упорядник М. Борейко) було опубліковано в 2004 році з понад сотнею пісенних зразків різних жанрів. У передмові П. Давидюк відзначив, що Полянському вдалося передати всі тонкощі лемківської пісенної культури. У 2005 році було видано «Антологію лемківської пісні» М. Байко. Це видання, яке упорядкувала сама Марія Байко, містить понад 900 рідкісних та маловідомих лемківських пісень [2, с.38].

Лемківщина була предметом дослідження в історико-теоретичних розвідках А. Іваницького, І. Красовського, С. Грици, С. Мишанича, фольклористичних працях Ф. Колесси, Я. Головацького, І. Верхратського, В. Гнатюка, О. Кольберга, М. Байко, І. Майчика, музикознавчих працях О. Гижі, В. Гошовського, М. Соболевського, Ю. Костюка, а також представлена в періодичному виданні «Лемківський календар» і газеті «Наше слово».

У збірці Катерини Чаплик «Нові записи лемківських пісень», виданій у 2008 році, проаналізовано існування лемківської музичної культури в умовах переселення з урахуванням соціально-економічних та культурних чинників. Метою дослідження було вивчення ступеня збереженості, трансформації і змін фольклорного репертуару серед лемківської спільноти, а також вирішення проблеми «свій серед своїх» (за терміном С. Грици), що стає цікавим не лише з точки зору народної творчості, але й у контексті сучасних етнічних процесів, що відбуваються в Україні і за її межами. Для систематизації зібраних пісенних зразків було використано жанрову класифікація, запропоновану Ф. Колесою, яку було доповнено групою сучасних патріотичних пісень, стрілецьких пісень і новотворів, а також було виокремлено групу дитячих пісень.

Ярослав Бодак, уродженець села Вапенне Горлицького повіту, зробив значний внесок у вивчення лемківської пісні. Він зацікавився музичним фольклором субетносу під час навчання у Львівській консерваторії. Протягом життя Бодак збирав пісні і вивчав обрядову культуру та традиції лемків. У 2011 році вийшов збірник «Лемківщино моя мила... Пісні Анни Драган з галицької Лемківщини», складений на основі багаторічної роботи Ярослава Бодака. Збірник містить 660 пісень різних жанрів, записаних протягом 7 років (1969-1976) від народної співачки Анни Драган. У передмові автор зазначив, що це перший повний запис лемківського народного весілля з описом традицій, звичаїв, обрядів, промовами та весільними піснями з нотами в українській фольклористиці [2, с.39].

Отже, зацікавлення лемківськими піснями, яке почалося у 30-х роках ХІХ ст. пояснюється національно-культурним відродженням та патріотичним піднесенням Галичини, а також боротьбою проти полонізації українців. Це викликало інтерес їх до історії, культурної спадщини, звичаїв і традицій, а також до запису фольклорного матеріалу, включаючи лемківські пісні з різних українських територій, зокрема Лемківщини.

Лемківські пісні відрізняються тонкою й проникливою мелодикою та характерним метроритмом. Їх поетичний та музичний стиль мають локально-специфічні особливості, але водночас вони показують нерозривну спільність з іншими українськими музичними діалектами. Таким чином, лемківські пісні є невіддільною та оригінальною частиною українського пісенного надбання.

Дбайливе ставлення лемків до пісні, що передається генетичним зв'язком від покоління до покоління, сприяло їх самоідентифікації, збереженню самотутніх традицій, включаючи мову і пісню.

1.2. Жанрова різноманітність лемківських народних пісень

Найбагатшою ділянкою фольклору Лемківщини є народні пісні (співанки) – обрядові, релігійно-моральні, побутові, думи й історичні пісні.

Обрядові пісні – народні твори обрядової поезії, що виконуються під час родинних (весілля, похорони) та календарних (колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, жнивні тощо пісні) ритуальних дійств, які вирізняють відповідна поетика, семантика та зміст [15, с.142].

В аналізованих збірках пісень «Лемківському співанику» О. Гижі, «Народних пісень з Галицької Лемківщини» Ф. Колесси, «Лемківських співанках» М.Соболевського та збірці приказок «Лемки приповідають» Р. Періга пісенний репертуар лемківського села представлений такими групами пісень: календарно-обрядові (веснянки, собіткові, колядки, пастуші, косарські), балади й романси, пісні духовного змісту, родинно-обрядові (весільні, співані на хрестинах), родинно-побутові (парубоцькі, дівоцькі й любовні, про втрату вінка, жіноцькі й про подружнє життя, колискові сирітські, жовнірські (вояцькі), емігрантські, жартівливі, насмішливі, фривольні, п'яницькі) та пісні на різні теми, до яких Ф. Колесса зараховує пісні співані дітьми й для дітей.

У монографії Катерини Чаплик «Нові записи лемківських пісень», у якій зібрані записи польового матеріалу в місцях проживання лемків упродовж 2006-2008 років, окрім жанрової класифікації Ф. Колесси, були додані групи сучасних патріотичних і стрілецьких пісень, а також новотворів.

На думку К. Чаплик, лемківські пісні мають більше діалектних особливостей, порівняно з піснями інших етнографічних груп Карпат – гуцулів та бойків. У них яскраво відбилися місцеві особливості народного життя. Наприклад, у багатьох піснях оспівується побут і праця косарів, пастухів, часто зустрічаються лісові та гірські мотиви, єднання з природою.

Лемки закохані у свою батьківщину, в ліси, гори та гірські луки, які вражають своєю неповторною красою. Особливо це відображено у відомій патріотичній пісні «Я до леса не піду» [32, с.10].

Народнопісенна традиція обрядових пісень представлена досить широко. Ними супроводжують весільні церемонії, хрестини, похорони, святкування колядок і щедрівок взимку, жнивварських свят та багатьох інших важливих моментів у житті. На жаль, сьогодні вони значно втратили свою популярність і поширеність. За словами Ф. Колесси, серед усіх обрядових пісень на Лемківщині найбільше збереглися весільні пісні, наприклад: «Ей заграй мі, заграй», «Пані млада наша», «Наша млада невеста».

Великий цикл у збірнику О. Гижі складають **календарно-обрядові пісні**. Поряд зі спільними для всієї України колядками, щедрівками тут виступає й унікальна група «собіткових» пісень («Ішли дівки на собітку», «Ой на Яна, на Янонька»). Календарно вони відповідають купальському, однак під такою назвою відомі саме українцям-лемкам і західним слов'янам, зокрема полякам й словакам.

До групи **духовних** входить пісня «Ішло дівча на воду», у якій співається про грішну дівчину, занесену сатаною до пекла. Твір частково набуває баладового характеру.

Збірник Ф. Колеси показує багатство традиційної поезії, зокрема й у сфері **баладних пісень**, які раніше не були належним чином зафіксовані через обмеженість етнографічних матеріалів з галицької Лемківщини. Тут ми можемо знайти багато балад та романсів, які поширені по всій території України та є характерними для загального українського репертуару пісень («Тройзілле», «Свекруха отруйниця», «Голубка і нелюб»). У збірці К. Чаплик ця група представлена лише двома зразками: «Ой на горі високо» та «Ішов лісничий през той ліс». Для них характерні скорочення й ліризація.

Колискові становлять важливий складник репертуару лемківських пісень, який включає також родинно-побутові пісні, парубоцькі, дівоцькі, любовні пісні, пісні про втрату вінка, пісень жіноцьких та пісні про подружнє життя. «Люляй-же мі» та «Ой сину мій, сину» є одними з найкраще збережених колискових, які виконують не лише окремі співаки, а й колективи.

До жанрової класифікації Ф. Колесси в монографії К. Чаплик було додано розділ **патріотичних пісень**, серед яких містяться такі композиції, як «Де би лемко не бив» та «Зелені Besкиди», що має літературне походження. Вони пройняті любов'ю та захопленням красою батьківщини.

Лемки, так само, як і всі українці, люблять гумор, який проявляється не тільки в піснях суто жартівливого характеру, а й у парубоцьких, дівочих, весільних тощо. Велику групу **жартівливих і насмішкуватих пісень**, до якої зараховують фривольні й п'яницькі, дослідник Ф. Колесса поділяє на три категорії:

1) загальновідомі українські пісні («А мій милий захворів», «Три бабині дочки», «Люлька»);

2) чужі запозичені пісні («А там за гороньком», «Моя жена розум мела», «Ідзем, ідзем», «Мадяр», «Мадяр піє»);

3) місцеві лемківські пісні («Ей калина, калина», «Ей я худобний человек») [16, с.451]

У сучасному збірнику К. Чаплик знаходимо дві лемківські співанки: «Юж ся похмарило» та «Кермеш, кермеш, Бог тя створив, гей». Ці пісні відображають традицію проведення кермешу (празника, церковного свята) в різних лемківських селах.

У **піснях на різні теми** порушено проблему бідності й багатства «Зеленем посіяв», «Ей Боже мой, Боже» та суспільної справедливості. До цієї групи зараховують усні твори співані дітьми, й для дітей («Ей піду-же я в лісочок», «Ей беньки, беньки», «Кукульочко») [16, с.451].

Навіть тяжкі умови життя не заважають лемкам передавати загалом світлий настрій у фольклорі. Ці пісні підкреслюють глибоку душевну рівновагу та гарне здоров'я, що характерні для людей фізичної праці, які живуть серед природи. Сумні й драматичні настрої трапляються набагато рідше, наприклад, в емігрантській пісні «Буд здрава, землице», яка була складена заробітчанами, що

вихали до Америки [32, с.11]. В **емігрантських піснях**, як у «Було колись у нас поле», «Як я з краю виїжджаю» описуються тяжкі умови праці українських робітників у фабриках і копальнях на чужині, глибока туга за батьківщиною, болісні моменти прощання з рідними, адже трагедія емігрантів, які масово були змушені покинути свою рідну землю, стала трагедією цілого краю. Емігрантські пісні – рідкість у збірниках українського фольклору ХХ століття, вони є унікальними і в побуті. Період їх творення, в основному, обмежується першими десятиліттями ХХ ст. Середовища для їх поширення й виспівування не було, а фольклорні твори, зокрема пісні, які не мають простору для активного виконання в повсякденному житті, поступово виходять з ужитку та забуваються.

Цікавими за своїм змістом є **жовнірські (вояцькі) пісні**, серед яких можна виділити «Як хце поляк воювати», «Кед мі пришла карта» та інші. Ці пісні демонструють негативне ставлення простих людей до військової повинності й війни, де їм доводилося проливати власну кров за чужі інтереси. На думку Ф.Колесси, «мова жовнірських пісень найбільше засмічена чужими словами й формами». Однією з популярних у східній Галичині пісень про жовнірську долю є «Там на горі два дубики», в якій розповідається про смерть жовніра на чужині.

Новотвори, зафіксовані в збірнику К. Чаплик, пов'язані з переселенням і покиданням рідних земель, виражають тугу за домівкою і звикання до нового життя. Перші роки на нових землях були особливо складними, оскільки лемків приймали неохоче: *ой, лемку, лемку, ти скурвий сину...не твоя земля, не твоя хата*, а лемки відповідали: *а як я се трохи відчую - двоповерхову хату збудую, куплю сой бутса, куплю машину, повезу дівчата на Лемківщину*.

Загалом, у лемківському фольклорі можна віднайти багато спільних елементів із піснями інших етнографічних областей України, зокрема з суміжними Закарпаттям та Бойківщиною. Деякі пісні, як от: «Червена ружа трояка», «Як-єм била мала, мала», «Фраїречко, що-с думала», «Кед мі пришла карта», «Ой ішов я штири милі лісом», «Пішов-єм до милой» та інші «побутують

у близьких музично-текстових варіантах або й цілком тотожному вигляді в західних областях України» [32, с. 11].

Попри тісні культурні взаємозв'язки із сусідніми народами, лемки зуміли зберегти свої неповторні культурні риси в фольклорі й збагатили його новими темами, образами, композиційним варіантами і художніми елементами, що, у свою чергу, сприяло збагаченню загальноукраїнської народнопісенної культури в цілому.

У сучасних умовах осередком збереження лемківської культури є насамперед родина, яка забезпечує найприродніший шлях передачі інформації від покоління до покоління. Також значну роль відіграють лемківські товариства, громади та творчі колективи, як ансамблі та хори.

Отже, пісенна творчість лемків у своїй основі тісно пов'язана із українською традиційною поезією. Хоч є велика кількість спільних пісень, пісенних тем і мотивів, які були перейняті із сусідніх територій, дослідники зафіксували в лемківському пісенному репертуарі багато унікальних творів місцевого походження. Різноманітні співанки лунали під час обрядів і свят, були розрадою народу і його зброєю протягом багатьох століть.

1.3. Принципи класифікації лексики

Лексико-семантичні групи можна описати як групи лексичних одиниць, які мають схожі лексичні значення та пов'язані між собою парадигматично. Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [17, ст.191]

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження теорії поля викликає значну зацікавленість науковців. Формулювання основних ідей та принципів семантичного аналізу мови, які потім були об'єднані під загальною назвою «дослідження семантичного поля», відбувалось поступово. Перші спроби наукового аналізу закономірностей семантичних зв'язків між мовними одиницями та системного характеру лексики з'явилися ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Цю тему розглядають в працях О. Потебні, М. Покровського, Й. Тріра, В. Порцига, Н. Дьорушнера, О. Духачека, Р. Хоберга, Р. Освальда та ін. [5, с. 73].

У сучасній лінгвістиці найуживанішими поняттями для визначення угруповань слів, утворених їхніми складниками, є лексико-семантичне поле (ЛСП) і лексико-семантична група (ЛСГ). Термін «сміслове поле» вперше був ужитий Г. Іпсеном у 1924 р. для позначення сукупності слів, об'єднаних спільним значенням. Воно має спільну смислову основу, але нечітко виражені межі, тому може перетинатися з іншими полями. Це пов'язано з тим, що для введення слова до певного семантичного поля (СП) достатньо того, щоб це слово мало хоч одну спільну ознаку, яка об'єднує всі одиниці. «Для дослідження внутрішньосистемних зв'язків всередині ЛСГ широко застосовують елементи компонентного аналізу» [21, с. 76].

Так, наприклад, описуючи специфічно дитячу лексику української мови, Линник Т.Г. виділяє семантичну групу назв свояцтва, дітей, дорослих із спільною ознакою «родинні стосунки»: *ляля* 'дитина', *дядя* 'чоловік', *дядьо* 'те саме' (діал.), *баба* 'жінка старшого віку', *мама* 'мати', *не́ня* 'те саме', *ня́ня* 'нянька'; старша сестра' (діал.), *ня́ньо* 'батько' (діал.), *ре́ва* 'дитина, що плаче', *та́то* 'батько', *тя́тя* 'батьку' (кличн. в.), (діал.), *тя́то* 'чийсь батько, не свій' (діал.), *тьо́тя* 'молода або середнього віку жінка' [19, с. 4].

За принципом ієрархії в ЛСП можна виділити різні підсистеми. Найбільшими за обсягом є ЛСГ, у межах яких існують такі мікросистеми: синонімічні ряди, антонімічні пари, гіперо-гіпоніми, конверсиви тощо.

О. Гурова наводить приклад гіперо-гіпонімічних відношень між номенами на позначення дитини: *дитя, син, дочка, маля, немовля*. Вони фіксують різні сторони об'єкта в фізіологічному, фізичному та культурно-соціальному планах. [8, с. 76]. В академічному тлумачному словнику подаються такі лексико-семантичні варіанти лексеми «дитина»: 1. Маленька дівчинка або маленький хлопчик. 2. Син або дочка незалежно від їх віку. 3. чого, перен. Той або те, що успадкували характерні риси своєї епохи, свого середовища і т. ін. [31, с. 287.]. Особливість емоційно-експресивної характеристики слів на позначення дитини може виражатись у зменшено-пестливій формі. Щодо номінацій із пейоративною семантикою, то вони є поодинокими (*дітиска, дітище*) й теж входять до ЛСГ «діти» [9, с. 157].

О. Нахапетова, аналізуючи лексеми на позначення родинних стосунків, розглядає 3 ступені спорідненості в літературній мові: повна спорідненість по прямій лінії до якої належать номени *рідний батько, рідна мати, рідний син, рідна дочка*; до другого – назви спорідненості між дідами та онуками, виражені лексемами *дід, баба, внук, онука*; до третього – *прадід, прабаба, правнук, правнука* [22, с. 50].

Принципи класифікації ЛСГ базуються на об'єднанні одиниць різних частин мови із загальною архісемою. ЛСГ об'єднуються спільними семами, які мають більш конкретний зміст і кваліфікаційно належать до нижчого порядку, ніж архісема поля.

Розглядаючи основні елементи мовної картини світу українськомовної дитини, Г. Занько, виділяє 14 груп, об'єднаних спільними значеннями: *сім'я; тваринний світ; рослинний світ; їжа; предмети навколишнього середовища; частини тіла людини; одяг, взуття; вода. процес купання; відчуття, стан; оцінка; час; транспорт; сон: дії на позначення руху*. Для мислення дитини важливі психологічний та емоційний аспекти, бо під час спілкування вона завжди спирається на конкретний практичний образ-ситуацію [14, с. 21].

Семантика лексем дитячого словника, на думку Т. Линник, окреслює коло не лише суто предметного світу, що сприймається органами відчуттів, а й духовного, який проявляється через засвоєння етичних норм, схвальне й осудливе [20, с. 82]. Специфічні дитячі слова дослідниця поділяє на 12 семантичних груп: *частини тіла, їжа, тварини, свояцтво, іграшки, ігри, одяг, предмети оточення дитини, дії дітей, стани та відчуття, етичні терміни, екзистенційність*. До їх фонетичних особливостей відносяться переважно двоскладові або односкладові лексеми з наголосом на останній склад, наявність великої кількості палаталізованих, редуплікація складів та інші [19, с. 6].

Аналізуючи творення дітьми нових слів, Г. Занько відзначає, що дитячі формотвірні інновації характеризується встановленням більш строгих і послідовних відповідностей між граматичним значенням та смислом та більшою послідовністю формальної фіксації змістових відмінностей. Вона визначає 10 груп дитячих лексем: *здрібнілі форми, скорочення назви слів; редуція; редуплікація; вигуки на позначення певних дій; звуконаслідувальні утворення; форми на позначення вигаданих істот; фонетична видозміна слів нормативної мови; контамінація форм слів; похідні утворення*. Основними способами словотворення дитячих лексем є видозміна нормативних слів із мовлення дорослих та індивідуальна словотворчість дітей, яка може бути як випадковою, так і пов'язаною з намаганням надати слову внутрішньої форми [14, с. 384].

Отже, аналізуючи лексику, пов'язану з дитячим світом, дослідники виділяють різні семантичні групи. Принципи класифікації лексико-семантичних груп базуються на об'єднанні одиниць мови з загальною архісемою. Мовна картина світу дитини включає різні групи слів, які об'єднуються спільними значеннями, такими як сім'я, тваринний та рослинний світ, їжа, предмети навколишнього середовища, тіло людини та інші.

Висновки до Розділу 1

Лемківський говір є одним із найархаїчніших у діалектній системі української мови й різнопланово представлений у наукових студіях українських і польських дослідників, серед яких вагомими є праці І. Верхратського, З. Штібера, І. Панькевича, Я. Рігера, М. Лесіва. Протягом багатьох десятиліть проводилось фундаментальне дослідження звукового складу лемківських говірок, яке почалося в кінці XIX ст. і триває до сьогодні. Ця мовна територія завжди привертала увагу вчених через наявність архаїчних мовних особливостей і вплив польської та інших мов. Проте на сьогодні не існує комплексного аналізу лемківських говірок післядепортаційного періоду.

Народні пісні є найбагатшою ділянкою фольклору Лемківщини. Їх пісенний репертуар широко представлений у «Лемківському співанику» О. Гижі, «Народних пісень з Галицької Лемківщини» Ф. Колесси, «Лемківських співанках» М. Соболевського та збірці приказок «Лемки приповідають» Р. Періга. Попри тісні культурні зв'язки з сусідніми народами, лемки зуміли зберегти свою унікальну культурну спадщину у фольклорі. Вони не лише зберегли традиційні теми та образи, але також збагатили їх новими варіаціями, композиційними рішеннями та художніми елементами. Це сприяло збагаченню загальноукраїнської народнопісенної культури в цілому.

Виділення лексико-семантичних полів і груп слів, які об'єднані спільним значенням, допомагає упорядковувати лексичний матеріал і розуміти спільні характеристики слів, що належать до одного певного смислового контексту.

РОЗДІЛ 2. ЛЕМКІВСЬКА ОБРЯДОВА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА

2.1. Семантичні групи діалектизмів

На основі наявних класифікацій у науковій літературі, за допомогою компонентного аналізу, який дозволяє розкрити внутрішню структуру слів і з'ясувати, які компоненти впливають на їхнє значення та взаємовідношення, ми виробили власну класифікацію обрядової діалектної лексики за семантичними групами.

У складі лексико-семантичного поля «дитина» в лемківському говорі можна виділити такі лексико-семантичні групи, об'єднані спільністю змісту:

- 1) загальні назви дітей;

- 2) якісні характеристики (поведінка, характер, зовнішній вигляд);
- 3) родинні стосунки (виховання, вирощування, походження);
- 4) іграшки й ігри;
- 5) побутові предмети;
- 6) дитяча лексика;
- 7) вигуки до дітей.

Першу групу складає лексика, що використовується для загального позначення особи з моменту народження та до досягнення нею повноліття, тобто дитини. У баладі «Червона ружа трояка», яка, на думку фольклориста Ф. Колесси, є однією з істинно народних пісень східних галичан, використовується лексема *дітя*:

Верний ся жено додому.

Дітя ти плаче, плаче ти дітя,

Плаче ти дітя за тобом [32, с.103].

У «Словнику села Тилич на. Лемківщині» Є. Турчин цей діалектизм має значення 'дитина' [33, с.84], зменшено-пестливою формою є *дитятко* [33, с.84], яка теж зустрічається в піснях, наприклад, у пісні «Мали діти матір» із «Лемківського співаника» О. Гижі:

Своїм діятонькам

Калачики пече [9, с.161].

У збірнику «Лемкы Приповідаят - Приповідкы і не лем північних Лемків» Р. Періга ця лексема зафіксована з номінативним значенням: *барз підло ся дітям поводит, кед ся муж зо женом розводит [27, с.9], газдынь, газдынь, а з гаданя дітя буде? [27, с.32], што діяти ніж, то жені пінязі [27, с.186]* та як якісна характеристика: *зишов на дітячий розум [27, с.66].*

Спільнокореневими до слова *дітя* є *дітина* і *дітиско*:

Кеби ти мі уснув хоцкі на годину,

Мала би я тебе за добру дітину [10, с.234]

У «Короткому словнику лемківських говірок» П. Пиртея слово *дітина* має визначення 'дитина, маля; син або донька незалежно від їхнього віку відносно своїх батьків' [28, с.77] і зменшено-пестлива форму *дітинка* [28, с.77].

У приказках вона зустрічається із значенням предметності: *бідна на світі пещена дітина* [27, с.12]; *вчый дітину не колом, а словом* [27, с.29]; *каждій дітині мило в своїй країні* [27, с.77]; *не бер на дітину кербач, ліпше ей пребач* [27, с.107]; *неє в світі, як родина, - то вам повіст і дітина* [27, с.122]; *нещесна на світі пещена дітина* [27, с.125]; *ни з пса солонины, ни з зятя дітиньї* [22, с.125]; *пан Біг не дітина, аби слухав гупого Клима* [27, с.132]; *стрыко і стрына - не родина, зять і невістка - не дітина* [27, с.156]; *уч дітину кожду годину* [27, с.165]; *марцьова днина, як вередлива дітина* [27, с.210] та як якісна ознака: *перешов юж на дітинячый розум* [27, с.133].

Лексему *дітиско* зустрічаємо в прислів'ї: *чым дітиско купате в горячийшій воді, тым борше зачне бесідувати* [27, с.180].

До групи слів із значенням загальних назв дітей входить діалектизм *дзецко*:

Плачут дзеці, плаче жєна,

Жє Мадяра дома нема [16, с.374].

У словниках воно подається у значенні 'мале дитя, немовля' [28, с.75], [26, с.81] із однокореневим *дзецяк* 'дитина, підліток' [28, с.75].

Співаник О. Гижі у тексті пісні «Мої мамця дома» фіксує використання ще однієї лексеми із значенням 'малюк, дитина' [33, с.28]:

Обіцяли мені півггаляра на ден,

Ици ся сміяли: роби, грінер блазен! [10, с.276].

Вона зустрічається і в приказках із значенням предметності: *даколи мудрий схьбит, даколи зас блазен трафит* [27, с.38]; *мудрий ся усміхат, блазен плаче*

[27, с.100]; або як якісна характеристика: *старий на блазеньській розум сходит* [27, с.155].

Для загального позначення дитини також використовують лексему *пахоля* [10, с.316], наприклад, у баладі «Йшли рибаре на риби» :

Нашли они там соколя,

Красьні повите пахоля [10, с.142].

У приказці з *єдинака ни пес, ни собака* [22, с.65] говориться про єдинака 'єдиного сина' (зменшено-пестлива форма *єдиначок*), а якщо у сім'ї є лише одна дочка то її називають *єдиначка* [9, с.94] Дочку також називають *цера* або *цера*: *Чекай, дівча, до вечора, буде хлопец або цера* [27, с.265].

У групі лексем на позначення загальних назв дітей та віку дитини сему 'малюк' також передають *бвазен* [28, с.25], *мікрус* [28, с.175], *шкраб* [28, с.349], *дзідзюсь* [28, с.75] як зменшено-пестлива форма слова 'дитятко' і *шпунт* [28, с.352] як жартівливе звертання до малюка. У переносному значенні про дитину-немовля використовують лексему *ангелятко* [33, с.18]. Двоє або більше дітей однієї матері, що народжені під час одних пологів, звуться *близьнята* [28, с.30]. Згрубілою формою на позначення дівчинки є *дівчатиско* [28, с.77], хлопчика-підлітка – *бахор* [33, с.23], малолітнього хлопчика – *жаб'яр* [33, с.95], дітей – *голта* [33, с.67], *дітиска* [33, с.84]. Добродушно-лайливим висловом до дитини є *замора* [33, с.107].

На позначення дитинства та дитячих років зафіксована лексема *маленьство* [33, с.170]. Сему «бути у дитячому віці» передають фразеологічні синоніми як *ес тягал по бережку дерев'яного коника* [4, с.20], *ші в колысці са колысав* [4, с.68], *іші ес материнске молоко пил* [4, с.86], *молоко по бород і текло кому* [4, с.86], *ші втогды в довгуй сорочці (кошулі) ходив* [4, с.127], *материну ціцку ссав* [4, с.141].

До другої групи також входять слова, які певним чином характеризують дітей за поведінкою, характером чи зовнішнім виглядом. Наприклад, неслухняних називають *галган* [28, с.66]:

На тоги бідни сироти,

На тя галгана [10, с.214].

Ця тематична група містить кілька інтегральних сем. Лексеми *батьяр* 'вуличний хлопчисько, хуліган, шибайголова' [28, с.25], *пецух* 'пестій, розпещена дитина' [28, с.231], *бенкарт* 'хлопчик-підліток; вередлива дитина' [33, с.24], *беця* 'плакса' [33, с.25], *бетяр* 'хуліган, шибайголова' [33, с.25], *гунцвут* 'шибеник, розбишака (про хлопця)' [33, с.70], *збыточник* 'бешкетник, пустун' [33, с.115], *розвезли* 'капризний (про дитину)' [33, с.280] об'єднані спільним значенням «характер, поведінка». Сему «зовнішній вигляд» передають лексеми *бобас* 'мала дитина, що має гарний, здоровий вигляд' [28, с.30], *выгодуванец* 'добре доглянута, відгодована дитина' [28, с.41], *смаркач* 'шмаркач; мала дитина, в якій весь час тече з носа' [28, с.284], *кльоцок* 'як кл'оцок – важкий, вгодований (про дитину, домашню птицю тощо)' [33, с.144], *одземок* 'яг одземок – про опецькувату й невисоку на зріст дитину' [33, с.210].

Зневажливими формами на позначення малої дитини є *смарк* [33, с.295], *смрид* [33, с.296]. Поблажливо-лайливим словом до хлопчика виступає лексема *жыван* [33, с.97].

До складу аналізованої групи належать дієслівні лексеми *розмерзити* 'розпестити, послаблюючи вимогливість до кого-небудь (найчастіше до дитини), зробити його неслухняним, капризним', *фынкати* 'схлипувати після плачу (про дитину)', *ціцяти* 'ссати (про дитину)' та зневажлива форма *выкаратися* 'вдатися, уродитися з поганими людськими якостями, особливостями вдачі (про дитину)'. Фразеологізмами із семою «шибеник, бешкетник» є *дяблу верх зрват* [4, с.54], *дябла обнога* [4, с.54]. Значення 'нерозумна дитина' передається фразеологічною одиницею *капратной мача* [4, с.82]. Про дітей, які не мають догляду кажуть *зозулины діти* [4, с.50], а про велику кількість – як *трусят* [4, с.134].

Третю групу складають слова на позначення родинних стосунків. Наприклад, на хрестинах співають:

На танірі щербина,

То нанашкою вина.

Що там не доходить (не вистачає) –

Най нанашко доложить [10, с.101].

Лексеми *нонашко* 'хресний батько' і *нонашка* 'хресна мати' [28, с.66] використовуються у обряді кумівства та поєднані інтегральною семою «родинні стосунки». А про холодну погоду кажуть: *мороз - не нанашко* [27, с.9].

Хрещену дитину називають *хресня* або *хреснятко* [10, с.330]. У обрядовій пісні «Куме, куме, дайте вина» використовується і зменшено-пестлива форма *хреснятко*:

Ани того хресня

Веселе не буде,

Як му хресна мати

Співати не буде.

Заспівай ти собі

І ти, хресний отче,

Бо твоє хреснятко

Слухати не хоче. [10, с.69].

Для позначення взаємодії дітей із дорослими у фольклорі використовується діалектна лексика із процесуальним значенням: *бавити*, *гуцяти*, *люляти*, *пістувац*, *плекат*. Наприклад, у баладі «Не піду до леса»:

Возму дівча на ручки,

Буду го бавити помалючки [10, с.95].

Лексема *бавити* у словнику має значення 'забавлятися, гратися (про дітей)» [28, с.21] У хрестильній пісні «Ой який то наш кумонько» співається:

Положу го на постілку, кричит мамо!

Зложу його до колиски, гуцяй, мамо! [10, с.74].

У значенні 'гойдати, колихати немовля» використано лексему *гуцяти* [Т, с.71] Також кажуть *люляти*:

А люляй мі, люляй, моє мале дітя,

Підеме до гаю назбераме квітя. [10, с.234].

Лексеми *пістувац* і *пістувати* [33, с.237] мають інтегральну сему «виховання»:

Як я піду на воєнку воювад,

А ти будеш мале дитя,

Мале дитя пістувац.

А буду я пістувати, або ні [10, с.191].

Жінку, яка доглядає дітей (няньку, опікунку) відповідно називають *пістунка* [28, с.234].

Процесуальну ознаку також має лексема *плекат*:

Буде ти ся привижати,

Же тя плекат твоя мати [16, с.383].

Вона має значення 'годувати грудьми; ссати груди» [24, с.63].

Четверта група – слова на позначення родинних стосунків, виховання, вирощування та походження має сему «усиновлення», яку передають лексеми *адоптация* 'усиновлення чужої дитини', *годуванка* 'дівчинка, взята на утримання'. Сема «виростити» реалізується лексемами *доховатися* 'виростити, виплекати (про дітей, тварин)' та *доховати* 'виховати, вивести в люди (про дітей)'.

До складу цієї групи належать лексеми *гыцкати* 'гуцати дитину на руках, колінах', *гуцяти* 'гойдати, колихати немовля', *вихати* 'колисати, гойдати', *выплекати* 'вігодувати дитину молоком матері', *люл'яти* 'колисати',

лялюшити 'пестити, доглядати (дитину), *пестунчити* 'бути нянькою', *пови'яти* 'сповити'.

Для позначення походження використовують лексеми *байструк* байструк, безбатченко, *бахор* 'байстря, позашлюбна дитина; бахур, вередлива дитина', *бенкарт* 'байструк, безбатченко; бездоглядний хлопчик', *граб'янка* 'донька графа', *бонк* 'позашлюбна дитина, байстря', *копыляк* 'хлопець-безбатченко', *жыдивча* 'єврейська дитина', *найдени* 'байстря, позашлюбна дитина'.

Фразеологізм *дітей як лому у кого* має значення 'багатодітний', а *когуты одспівали кого* – 'замість бажаного хлопчика народиться дівчинка'.

П'ята група. Невід'ємною частиною дитинства і інструментом пізнання навколишнього світу для малюків є іграшки та ігри. Маленькі лемчата можуть бавитися *дзиндзиком, іваном-покываном, катулечком, мамункою, фіркальцем, фригою, черкавком, бавиделком, колысанкою, коником, попкою, пукавкою, сикавкою, чачком*, або грати у *лапанку, підбивача, прозыванку* і *зопсути телефон*, а у загальному всі їхні витівки, пустощі, жарти називають *фіглі* [33, с.234]. У збірнику «Народних пісень з Галицької Лемківщини» Колесси.Ф зафіксована ця лексема із процесуальним значенням:

Ей пошло се до мацери жаловац,

Не тре било, моя дзевко фігльовац [16, с.366].

Ще для позначення процесу гри використовуються лексеми *бавитися гуцкати, ігратися, киздрити(ся), вылітатися здиганятися, погзитися, пукати*.

До групи на позначення різних побутових предметів, що призначені спеціально для дітей входять діалектизм *пеленки* у значенні 'пелюшки' [28, с.228], [33, с.231]. Він зафіксований у баладі «А на наші салашині»:

А юж наша Марисенька породила сина.

Повила го, повила го а в біли пеленки, [16, с.343].

На позначення інших предметів використовують лексеми *пеленка* 'пелюшка' [28, с.228], [33, с.231] *возик* 'дитяча коляска' [33, с.53],

покарм 'материнське молоко' [28, с.241], *родове* 'подарунки кумів для новонародженої дитини' [28, с.269], *крижмо* 'біле полотно, яке хрещена мати дарує дитині під час хрестин' [33, с.153].

Шоста група. До лексико-семантичної групи дитячих слів належить лексика, яка використовується у ситуаціях спілкування з дітьми. Вона репрезентує найважливіші сфери життя дитини. Наприклад інтегральну сему «тварини» передають лексеми *гава* 'пес' [33, с.58], *куця* 'порося, свиня' [33, с.158], *песо* 'собака, пес' [33, с.232], *цізя* 'корова, телятко' [33, с.333].

До складу аналізованої групи входять зменшено-пестлива лексема *няньо* 'батько, тато' [28, с.201]. Вона зафіксована у родинно-побутових, а саме парубоцько-дівочих «гойканнях», які ж формою своєрідного залицяння:

Чого-с няня не сухава,

Під Корнуту їх погнава?

...

Мене няньо барз сварили,

Взяли прут и мене били [3, с.53].

Ще там зустрічається дитяче слово *бузя* у значенні 'ротик' [33, с.33]:

Дам я ти бузі, як би-м не дала.

Кед я бузю од малючка на то тримала [10, с.181].

У колисковій «А люляй мі, люляй» лексема *люляти* має значення 'лежати; спати' [33, с.167].

А люлю мі, люлю, під зелену дулю,

Дуля ся розвие, дітину прикриє [10, с.234].

В іншій пісні вона вживається з енклітичним *же* (яке не має власного наголосу і йде після наголошеного слова, утворюючи з ним фонетичне ціле що із спільним наголосом):

А люляй-же, пренещесне дзецко [16, с.436].

У місцевих приказках зафіксовані ще лексеми *яйко* і *папа*, які також використовують у під час спілкування з дітьми: *поки вьіповіст, то курка яйко знесе* [27, с.139]; *хлипу-хлипу, а папу – нич* [27, с.167].

До складу аналізованої групи також входять зменшено-пестливі лексеми *буба* 'болюче місце, подряпина ранка', *будзя* 'м'ясо', *коткы* 'котики', *люля* 'колиска', *моцьо* 'молочко, моньо', *папа* 'їжа'; *хліб*, *потягусі* 'потягування', *цюцьо* 'цукерка, цукор', *яйко* 'яйце', шанобливо-пестлива лексема *бозьо* 'Бог; Боженько' та її варанти *бозюсь, бозюсьо*, прислівник *зюзьо* 'холодно' та дієслова *б-р-р-у!* 'пити, питонькі', *бувати* 'боліти', *гайці* 'гуляти, йти на прогулянку', *гаму* 'їсти, їстонькі', *зьомати* 'брати, взяти', *купці* 'купатися', *люлю* 'спатки', *люляти* 'лежати; спати', *пайці* 'спатки', *папу* 'їстонькі', *пасяти* 'пасті', *плацяти* 'плакати', *сюпати* 'сідати', *прудити* 'здувати (про кишечник)', *ціці* 'їстонькі'.

Сьома група. До вигуків та звертань до дітей належать *агу* 'вигук до немовляти', *бай-бай!* 'люлі-люлі', *бобо* 'слово, яким лякають малих дітей', *бусь* 'вигук, яким застерігають дитину: упадеш! Бух!', *піць* 'вогонь, пече!', *цісьо* 'тихо, не плач', *цясь* 'хороший, гарний, чемний (примовляють, глядячи немовля по голівці)'.

2.2. Етимологічний аналіз діалектизмів

Карпатські говірки, включаючи лемківські, відзначаються своїми особливостями в лексичному складі, для якого характерне збереження деяких архаїчних слів та місцевих термінів, пов'язаних із різними ремеслами, назвами рослин та ін. Крім того, в них помітні лексичні запозичення з румунської, угорської, словацької, турецької та польської мов.

Порівнюючи слова, вживані в лемківських говірках, із загальноукраїнськими літературними словами та діалектизмами, які вживаються в інших українських говорах, М.Лесів класифікував їх за кількома групами:

1) слова, що звучать у лемківських говірках так само, як у загальноукраїнській літературній мові;

- 2) слова, що відрізняються від загальноукраїнських деякими звуковими рисами;
 - 3) слова, які ведуть свій родовід від праслов'янської та староукраїнської мови;
 - 4) слова, запозичені з польської мови;
 - 5) словакізми;
 - 6) запозичення з угорської мови;
 - 7) румунські запозичення;
 - 8) запозичення з інших мов (зокрема з німецької та турецької)
- [18, с.62-82].

Для простеження походження знайденої обрядової діалектної лексики, був використаний метод етимологічного аналізу.

Дітина 'дитина, маля; син або донька незалежно від їхнього віку відносно своїх батьків' [28, с.77]. *Дѣти, дѣти, дѣти, дѣти* 'малолітні, не дорослі діти; сини й дочки' засвідчене у ССУМ (1, с.340). Прасл. **dětina* 'дитина' утворилося за допомогою суфікса *-ina* від **děť*. В українській літературній мові це слово вимовляється як *дитина* (з «и» після «д»). За ЕСУМ др. *дитя* < *дѣтя* 13(2, с.79). Звук «и» на місці «ѣ» зумовився асиміляцією до наголошеного «и» в наступному складі (*дѣтина* > *дитина*). У лемківському говорі це слово відрізняється від загальноукраїнського тільки однією фонемою «і», яка з'явилася на місці ненаголошеного «и».

Дзецко 'мале дитя, немовля' [28, с.75], [33, с.81] *дзецяк* 'дитина, підліток' [28, с.75]. Це запозичене з польської слово пол. *dziecko* Br (с.108), що зафіксувало типову польську фонетичну рису, тому на місці українського «д» зберігся звук «ц».

Блазен 'малюк, дитина' [33, с.28] співзвучне з пол. *blazen* Br (с.30) і загальноукраїнським *блазень* 'особа при дворі монарха або вельможного пана, що розважала господаря та його гостей різними витівками, жартами і т. ін.; Про

людину, яка на потіху іншим удає з себе дурника, штукаря [31, с.196]. Походить із прасл. **blazнь*, за ЕСУМ (1, с. с.204) загальноприйнятої етимології не має, найчастіше зіставляється через початкове значення 'омана, блукаючий вогник', і засвідчує характерні особливості для карпатської групи: вставний [e] між кінцевим сонорним [н] та іншим приголосним [з] внаслідок зникнення слабкого [ь] в кінці слова та втрата м'якості [н'] у флексії.

Пахоля 'дитина' [10 с.316] із первісним значенням 'плекана дитина' походить із прасл. **рахолє*, утвореного за допомогою префіксу па- й основи *холити* [13(4), с.321]. У СУМ зафіксоване як зменшувальна форма до застарілого *пахолок* із значеннями 'хлопчик, підліток' (6, с.196).

Єдинак 'єдиний син' [33, с.94] є запозиченим із польської *jeden* Вг (с.108) засвідчений у ССУМ *єдинь, єдинь, еден* (1, ст.345). Це теж полонізм, що відображає типову фонетичну рису: початкове [є], замість [о].

Цура 'дочка' [27, с.265] за ЕСУМ загальноновизнаної етимології не має, а *цера* визначене як запозичення з польської (6, с.239).

Галган 'пустун, збитошник (про неслухняну дитину)' [28, с.66] походить від пол. *gałgan* Вг (с.133). За ЕСУМ *галган* має значення 'нероба, гультай' (1, с.459).

Нанашко 'хресний батько' [28, с.200] є запозиченням із східнороманських мов: молд. *нэнаш* (*нынаш, нунаш, наш*) 'хрещений батько, весільний батько', рум. *nanas* 'хрещена мати, весільна мати', яке зводиться до лат. **nippus* < *poppius* 'чернець, доглядач дітей, вихователь' ЕСУМ (4, с.36).

Хресня 'хрещеник, хрещена дитина стосовно хрещених батьків' [33, с.330] походить із давньоруського *хрестъ, хрыстъ*, яке через посередництво старослов'янської мови запозичене з грецької ЕСУМ (6, с.209).

Бавити 'забавлятися, гратися (про дітей)' [28, с.21] пов'язане з псл. основою **baviti* 'говорити, розповідати'. У СУМ *люляти* зафіксоване як розмовне із значенням 'колихати, приспівуючи' (4, с.572).

Гуцяти 'гойдати, колихати немовля' [33, с.71] *гуц* звуконаслідувально-зображальне слово, близьке до *гець, гицати, гоц*, пол. *huś* (вигук при підкиданні вгору), загальноукраїнське розмовне *гуцати* зафіксоване у цьому ж значенні 'підкидати на руках, на колінах (дитину і т. ін.)' СУМ (2, с.200).

Люляти 'колисати' [24, с.49] псл. *ljuljati* 'колихати гойдати; присипляти (дитину) співом і колиханням' ЕСУМ (1, с.107). У СУМ *бавити* зафіксоване із значенням 'забавляти, няньчити, доглядати (дітей)' (1, с.77).

Пістувац 'виховувати' [33, с.237] стсл. *пѣстовати* 'виховувати', псл. *pěstiti* 'годувати' утворене від **pěstь* (< **pěttь*) їжа' ЕСУМ (4, с.360). Звук [і] на місці [ѣ] зустрічається у південно-західних та південно-східних говірках і вважається нормою в сучасній українській літературній мові. Характерна для лемківського говору втрата м'якості [ц'] у кінці.

Плекат 'годувати грудьми; ссати груди' [24, с.63] є запозиченням з румунської *pleca* 'годувати груддю' і молдавської *alpacă*, утворене на базі лат. *aplico* 'прикладаю; приставляю; притискую; наближаю; з'єдную' (4, с.436).

У цій діалектній лексиці відображена історія та побут лемків. Етимологія слів, визначена за ССУМ, ЕСУМ, СУМ і Вг свідчить про наявність слів, що походять від праслов'янської та староукраїнської мови: *дітина, блазен, хресня*; полонізми: *дзецко, єдинак, цера, талатан*; запозичення з румунської: *нанашко, плекат*. Це свідчить про спорідненість з іншими мовними групами, а також про контакти населення Лемківщини зі своїми близькими сусідами (поляками та словаками) і державними мовами на цій території (польською, румунською, словацькою та ін.). Засвідчені також мовні риси, характерні для лемківських говірок.

Висновки до Розділу 2

Отже, у лемківському говорі виявлено такі лексико-семантичні групи в межах лексико-семантичного поля «дитина»: *загальні назви дітей, якісні*

характеристики, родинні стосунки, іграшки й ігри, побутові предмети, вигуки до дітей та дитяча лексика. Джерельною базою дослідження є словники лемківського говору Н. Вархол [4], С. Панцьо [24], П. Пиртея [28], Є. Турчин [33], а також збірники пісень О. Гижі [10], Ф. Колесси [16], Р. Періги [27] і М. Соболевського [32].

Лексичний склад Карпатських говірок, включаючи лемківські, відзначається збереження архаїчних слів та місцевих термінів, пов'язаних з різними ремеслами, назвами рослин та наявністю лексичних запозичень з румунської, угорської, словацької, турецької та польської мов.

Етимологічний аналіз обрядової діалектної лексики свідчить про її походження з праслов'янського фонду, а також історичні контакти з іншими мовними групами і наявність характерних мовних особливостей, відмінних від загальнолітературної мови.

ВИСНОВКИ

Отже, в лемківській усній народній поетичній творчості, зокрема в пісенному репертуарі, що охоплює обрядові, побутові, релігійно-моральні, історичні й інші жанри, активно використовується обрядова діалектна лексика.

Лемківські співанки поділяють на: *календарно-обрядові* (веснянки, собіткові, колядки, пастуші, косарські), *балади й романси, пісні духовного змісту, родинно-обрядові* (весільні, співані на хрестинах), *родинно-побутові* (парубоцькі, дівоцькі й любовні, про втрату вінка, жіноцькі й про подружнє життя, колискові сирітські, жовнірські або вояцькі, емігрантські, жартівливі, насмішливі, фривольні, п'яницькі) та *пісні на різні теми*, до яких сучасні дослідники додають також групи *патріотичних і стрілецьких пісень*, а також *новотворів*.

У межах лексико-семантичного поля «дитина» в лемківському говорі ми виявили сім лексико-семантичних груп, об'єднаних спільністю змісту: *загальні назви дітей, якісні характеристики, родинні стосунки, іграшки й ігри, побутові предмети, вигуки до дітей та дитяча лексика*. Цю класифікацію було вироблено за допомогою компонентного аналізу, який дозволив розкрити внутрішню структуру слів і з'ясувати, які компоненти впливають на їхнє значення та взаємовідношення.

У тематичних групах лексеми і фразеологізми поєднані за інтегральними семами: «малюк», «виховання», «родинні стосунки» «характер, поведінка», «усиновлення», «тварини».

Особливість емоційно-експресивної характеристики словоформ на позначення дитини може виражатись у зменшено-пестливій, зневажливій, згрубілій або поблажливо-лайливій формі.

Проведений етимологічний аналіз за ССУМ, ЕСУМ, СУМ і Вг вказує на походження лексики з праслов'янського фонду, а також на історичні контакти з іншими мовними групами, наприклад, запозичення з польської, румунської, словацької та ін., засвідчує наявність характерних для лемківського говору мовних особливостей, відмінних від загальнолітературної мови, наприклад, вставний [e] між кінцевим сонорним [h] та іншим приголосним [z] внаслідок зникнення слабого [ь] в кінці слова та втрата м'якості [h'] у флексії.

Для лексичного складу Карпатських говірок, включаючи лемківські, характерне збереження архаїчних слів та місцевих термінів, пов'язаних із різними ремеслами чи назвами рослин, а також наявність лексичних запозичень із румунської, угорської, словацької, турецької та польської мов. Попри тісні культурні зв'язки з сусідніми народами, лемкам вдалось зберегти свою унікальну культурну і мовну спадщину в фольклорі.

Отримані результати роботи можуть бути використані в подальших дослідженнях діалектології та фразеології лемківських говірок.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Київ, 1982–2012. – Т. 1–6.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – Київ, 1997–1998. – Т. I–II.

СУМ – Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) – 662 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sum.in.ua>

Br – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байко М. Антологія лемківської пісні / [упорядник М. Байко]. – Львів, 2005. – 496 с.
2. Бермес І. Українська пісенна спадщина: лемківські пісні у фольклористичних студіях / І. Бермес. // Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство. – 2021. – №44. – С. 34–42.
3. Бодак Я. Лемківські трудові пісні-діалоги / Я. Бодак // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 6. – С. 46-55
4. Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Братіслава - Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1990. – 160 с.
5. Гешко Н. Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження / Н. Гешко // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – 2014. – № 2. – С. 73-78
6. Гнатюк М. Північнолемківські говірки переселенців: фонологічно-фонетичні особливості : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "українська мова" / Гнатюк М – Львів, 2021. – 23 с.

7. Грица С. Трансмiсія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – Київ–Тернопіль : «Астон», 2002. – 236 с.
8. Гурова О. Лексико-семантичне поле «вік людини» в українській мові: дис.. канд. філолог. наук : 10.02.01 / Гурова Оксана Модестівна. – К., 2018. – 201с.
9. Гурова О. Семантика слів дитя, дитина як репрезентант класифікаційних характеристик віку дитини / Гурова О.М. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». – 2016. – Вип. 74 – С. 154-157
10. Гiжа О. Лемківський співаник. Українські народні пісні з Лемківщини // Горлиці – 1997-2002. – 328с.
11. Деба С. Стратифікація народнопісенної творчості лемків Луганщини / С. Деба // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. – 2015. – Вип. 42. – С. 300-312.
12. Довгалюк І. Осип Роздольський: Музично-етнографічний доробок. – Львів: ТеРус, 2001. – 154 с.
13. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Київ, 1982–2012. – Т. 1–6.
14. Занько Г. Феномен дитячої лексики та її характерні особливості / Занько Г.П. // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 1. – С. 33-38. –[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_1_8
15. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад.. – К: ВЦ «Академія», 2007. – С. 142
16. Колесса Ф. Народні Пісні з Галицької Лемківщини. Тексти й Мелодії. // Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, т. XXXIX – XL.– 1929. – 469с.
17. Кочерган М. Вступ до мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – 3-тє вид., стереотип. – Київ : «Академія». – (Серія «Альма-матер»)– 2014. – 304 с.
18. Лесів М. Українські говірки у Польщі / Лесів М.; Вид-во “Український архів” – Варшава, 1977. – 492с.
19. Линник Т. Специфічно дитячі слова української мови: семантика і морфологія / Линник. Т.Г. // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32. – С. 1-8

20. Линник Т. Фактори мовної соціалізації в ранньому дитячому віці / Линник. Т.Г. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2009. – №10 – С. 78-85
21. Маркова Т. Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування / Т. О. Маркова, І. Р. Домрачева. // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса – 2018. – №10 – С. 75-78
22. Нахапетова О. Номени на позначення родинних стосунків у мовленнєвій інтеракції українців / Нахапетова О.В. // МОВА – 2014. – №22 – С. 48-51
23. Новіцька О. Назви взуття та його елементів у говірках Підгаєччини Тернопільської області / О. І. Новіцька, Л.П. Шеремета // Записки українського мовознавства: зб. нак. праць. – Одеса: «ПолиПринт», 2017. – Вип. 24. – Т.1. – С. 22-32
24. Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). / С. Панцьо. – Тернопіль: Джура, 2009. – 108 с.
25. Панцьо С. Оцінні назви осіб у лемківських говірках: словотвірний аспект / С. Панцьо // Волинь - Житомирщина. - 2013. - № 24. - С. 79-85.
26. Панченко П. Мала енциклопедія етнодержавознавства. - К., 1996. - 942 с.
27. Періг Р. Лемки приповідають. Львів, 2017. 238 с.
28. Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / Упорядкування й підготовка до друку Є. Д. Турчин. – Івано-Франківськ: «Сіверсія МВ», 2004. – 364 с.
29. Русаченко Н. Лемківський говір: проблема статусу / Русаченко Н.П., Коханчик С.Р. // Філологічні студії. Збірник наукових праць. – 2019. – №12. – С. 73-78
30. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – Київ, 1997–1998. – Т. I–II.
31. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) – 662 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sum.in.ua>
32. Соболевський М. Лемківські співанки. – К.: Музична Україна, 1967. – 320 с.
33. Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Львів: Українська академія друкарства, 2011. – 384 с.
34. Чаплик К. Нові записи лемківських пісень [Текст] / К. М. Чаплик. - К. : ІМФЕ, 2008. - 71 с.
35. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.